

S. LACKOVITS EMŐKE
*„Isten dicsőségére való buzgóságból
ajándékozta...”*

ADOMÁNYOK ÉS ADOMÁNYOZÓK
A DUNÁNTÚLI REFORMÁTUS KÖZÖSSÉGEKBEN
A XVII–XIX. SZÁZADBAN

A MAGYAR REFORMÁTUS EGYHÁZBAN a kezdetektől fogva figyelemre méltó, nemes hagyomány alakult ki, amelynek során az egyházközségek tagjai a mindenkitől elvárt és kötelező egyházfenntartói összegeken, céladományokon túl, önkéntes pénzadományokkal, különféle, a liturgiát szolgáló ajándékokkal gyarapították egyházuk javait, amelyekről levéltári adatok, tárgyi emlékek, valamint személyes visszaemlékezések tanúskodnak. Ezek az ajándékok Isten dicsőségét hirdették, az egyház iránti hűséget fejezték ki, de emléket állítottak valamely jeles alkalomnak és az ünnep méltóságára ugyancsak utaltak. Ugyanakkor arról sem feledkezhetünk meg, hogy az adományok sok esetben az egyház működését, pasztorációs tevékenységét segítették, támogatták, lehetőséget biztosítottak tehetséges fiatalok tanulására, majd egyházi szolgálatára. Tekintettel arra, hogy a református egyházat gazdag kegyurak nem segítették, támogatása, gyarapítása, javainak biztonságos megóvása a tehetős vagy kevésbé tehetős egyháztagokra maradt, akik az esetek döntő többségében nem fukarkodtak javaikból áldozni egyházközségükre, bár a szekularizációval ez az ajándékozási kedv bizonyos mértékig megcsappant. Mindezeknek ismeretében külön kell beszélnünk a pénzadományokról, amelyek a fenti hármas célt szolgálták, és külön a tárgyi ajándékokról, amelyeknek a liturgiában volt nélkülözhetetlen szerepük.

Az adományozók neve egyes esetekben ismert, míg másokban ismeretlen. Előfordul, hogy csupán nevének kezdőbetűivel jelezte az adakozó, hogy ő áll a jótétemény mögött, míg ismerjük azokat az adományokat, amelyeket névtelenül adtak magukat megnevezni nem akaró személyek, akiknek az adakozás

volt döntően fontos. Nem feledkezhetünk meg azokról az adományokról sem, amelyeket egy-egy egyházközség tagjai, a nőszövetség vagy a dalárda közösen adtak valamilyen, egyházuk számára fontos cél érdekében. Ezekről azonban most nem ejtünk szót, de hangsúlyozzuk, hogy gyakran előforduló esetekről van szó. Természetesen a Dunántúli Református Egyházkerületben történt minden adományozást, minden adományozót nem ismerhetünk, hiszen egy folyamatosan végzett kutatásról van szó, amelynek teljes eredményéről csak akkor beszélhetünk, ha minden egyházközséget megvizsgáltunk. Azonban addig is már képet alkothatunk a tendenciákról, az egyes korszakokhoz köthető adakozások jellemzőiről. Ezt igyekeztünk a XVII–XIX. századra vonatkozóan most megragadni, a XX. századot mindössze néhány adattal érintve csak.

AZ ADOMÁNYOZÁS FORMÁI ÉS GYAKORLATA

A *pénzadományok* egy részét alapítványokba fizették be a hívek, amelyek az esetek egy részében, amint említettük, a tanulást, magasabb iskolai végzettség megszerzéséhez való hozzásegítést szolgálták, másik részüket pedig a templom, a parókia tatarozására, felújítására, torony építésére, harang vásárlására vagy az orgona elkészíttetésére, esetleg megjavítására fordították, sőt, helyenként özvegy lelkésznek megélhetését segítették ilyen módon, enyhítve vagy megoldva mindennapi gondjaikat.¹ Elmondható, hogy a Dunántúli Református Egyházkerületben alig-alig akadt olyan közösség, amelyben ne lett volna legalább egy alapítvány, amely több helyen napjainkban is példaként szolgál. Ugyanakkor az egyházközségi iratokban gyakran találkozhatunk olyan pénzadományokkal, amelyek tűzkárt szenvedetteket, a katolikus restauráció esztendeiben árvaságra jutott eklézsiákat, elszegényedett, szükségét szenvedő közösségeket támogattak, mint pl. Köveskál közeli és távoli református gyülekezeteket, vagy a győriek a vörösberényi, bakonyszentkirályi, neszmélyi, szentgáli, csetényi, padragi, a csallóközi némai tűzi veszedelmet, természeti csapást szenvedetteket.² Adatok igazolják, hogy esetenként a lelké-

¹ Pl. Győrben a 18. században az üldözött lelkészeket és lelkipásztorok özvegyeit egyaránt segítették. PATAKY 1985. 153.

² PATAKY 1985. 152.

szek fizetéséhez járultak hozzá az árvaságra jutottak, de előfordult egy-egy bajba került egyházközségnek a perselypénzzel való támogatása is.³

Gyakori esetnek mondható az, amikor a gyülekezetek tagjai *végrendeletileg* hagytak jelentősebb összegeket, ingatlanokat egyházukra, aminek felhasználására vonatkozóan is hagytak, míg más, gyakoribb esetekben csak „Isten dicsőségére” adták, amelyeknek az egyházközség hitéletének, működésének biztosítására való felhasználása a mindenkori lelkipásztor felelőssége volt. Tudjuk, hogy Köveskálon 1669–1820 között három, Csopakon 1745–1807 között négy, Iszkaszentgyörgyön a XIX–XX. században tizenhárom, Csóron 1881–1937 között hat végrendelet szolgált ilyen célokat, Győrből pedig 1827–1846 közötti időből öt ilyen testamentum levelet ismerünk.⁴

Az egyházközségek támogatásának másik jelentős forrását képezték a *telek*, a *föld* vagy *épület* (présház, pince, lakóház) és a termény adományok, amelyeknek értékesítéséből befolyt összeg az egyházközség javára volt fordítható. Becsvölgyén Becs Ilona, Kanti Rusi (Rózsi) (1801), Vörösszegi Nemes József (1857), Balatonarácson nemes Szilassy Péter (1748), Zánkán a Sebestyén és a köveskáli Nagy család (XVIII. század vége), Győrszabadhegyen Végh József és Csaplár Mária (1932), Székesfehérvárott nemes Pálffy János (1843) és dr. Kiss János (1927), továbbá özv. Kiss Antalné Császár Angéla (1942) és Szűcs Gábor (1955) adományoztak telkeket, épületeket, földeket erre a célra, a terményben történő támogatásnak pedig se szeri, se száma nem volt.⁵ A gabona ajándékozása figyelmet érdemlő abból a szempontból is, hogy helyenként ezzel vetették meg a gabonamagtárak alapjait, amely nagy segítséget jelentett inséges esztendőkből a gazdáknak.

Feltétlenül szólni kell azokról az adományokról is, amelyek kétkézi munkát, fuvart, fát, téglát jelentettek egy-egy templom felépítéséhez, javításához, amelyeket az egyházközségek iratai és a szóbeli visszaemlékezések egyaránt megőrkítettek, megőriztek. Tudjuk, hogy Köveskálon a dudariak, rédeiek, bakonyszentkirályiak, szentgáliak, tapolcafőiek, Csopakon, Mencshelyen a szentgáliak, Zánkán a köveskáliak nyújtottak segítséget, míg Takácsiban az evangélikusok járultak hozzá a reformátusok építkezéséhez. Mindezek természetesen kiegészítették a pénzübeli támogatást.

³ PATAKY 1985. 125–126., 146–147., DÁNYI 1997. 129.

⁴ S. LACKOVITS 2002. 111., S. LACKOVITS 1997. 559., NÉMETH 2011. 115., KISARI PAP 2004. 316–317., PATAKY 1985. 203.

⁵ PAIS NAGY 1989. 122., CSÁSZÁR 1999. 612., THURY 1995. 35., PATAKY 1985. 280., DÁNYI 1997. 129., 131–132.

Rendkívül jelentős esemény volt egy gyülekezet életében a *harang* elkészítése, megáldása és elhelyezése, ami nem kis anyagi áldozatot jelentett. Helyenként alapítványt, célgyűjtést rendeztek ilyenkor, de mellettük feltétlenül meg kell emlékezni azokról a gyülekezeti tagokról, akik egy-egy harang elkészítését vállalták, mint pl. Arácson Baracska Szűcs László, Tótvázsonyban ifj. Kazay Gábor (1845), Iszkaszentgyörgyön id. Kovács József és a császári Szűcs László, Csóron Szekeres János bíró Molnár Ferencsel, Székesfehérvárott pedig a római katolikus Tarr István (1846), valamint özv. Lasits Ferencné (1908).⁶

Rendkívül jelentősnek mondható a *villany bevezetése* egy-egy templomba, parókiára vagy a harangok villamosítása a XX. század végén, amely munkák anyagi hátterét nem egy esetben magánszemélyek biztosították. Hasonlóan kis számban fordult elő *orgona* készítése vagy *harmónium* ajándékozása. Utóbbira példa Literről a pécselyi származású Hajas Gyuláné Lamperth Aranka és Zsámár Jánosné Szabó Vilma ajándéka (XX. század első fele), míg előbbire eddig Balatonfüredről (1883) és Győrből (Szentmihályi Ferenc, 1835) ismertek adatok.⁷

A templomi berendezéseket megvizsgálva, megállapítható, hogy a jótévként döntően *úrasztalát*, valamint keresztelőkutakat ajándékoztak, de előfordult a padok és a szószék elkészítésére felajánlott adomány is. Balatonfüredre Polányi János és hitvese, Kenessey Éva ajándékozott egy barokk stílusú, intarziás, kamarás úrasztalát 1789-ben, amelynek felirata ajtajának belső oldalán olvasható: „Isten ditsőségére Helység akkori Notariusus Polányi János és Hitvese Kenessey Éva magok költségeken készítették... B. Füreden 1789-dik Esztendőben.”⁸ Győrben két alkalommal is úrasztalát ajándékoztak a templomnak. 1825-ben Buús Sámuelné Szalai Julianna, míg 1921-ben Kovács Dezső gondnok és neje Kreszta Anna immáron márványból készítettet.⁹ Fából készült 1850-ben a csóri templom úrasztala, amely a római katolikus Szőgyén Lászlóné Marich Mária ajándéka volt, amelyet azután kőből készülttel váltottak fel, Tenke István és neje Sipos Julianna adományaként.¹⁰ Tótvázsonyban

⁶ CSÁSZÁR 1999. 615., VERESS D. 1994. 165., NÉMETH 2011. 115., KISARI PAP 2004. 311., DÁNYI 1997. 129–130.

⁷ S. LACKOVITS 2007. 638., MIKLÓS 1999. 607., PATAKY 1985. 207.

⁸ A tárgy a Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményeinek Múzeumában található.

⁹ PATAKY 1985. 178., 272.

¹⁰ KISARI PAP 2004. 79., 309.

márvány úrasztalát készíttetett 1855-ben Szalay Ádám és nemes Nagy Erzsébet, Csopakra pedig 1886-ban Págyi János és neje, Király Katalin.¹¹ Szentkirályszabadján márvány úrasztalát ajándékozott a templomba a régi fából való helyett 1911-ben Simon János, valamint első és második felesége, jelesen Bokjás Julianna, Bartza Zsófia. Felirata: „Isten dicsőségére Simon János I. neje Bokjás Julianna, II. neje Bartza Zsófia.”¹² Iszkaszentgyörgyre 1927-ben Bozsa János és felesége voltak az úrasztala adományozói, Litérre pedig 1941-ben maga a lelkipásztor, Patkó Károly, aki márványból készíttette a szent asztalt, felirattal ellátva: „Istenben boldogult felejthetetlen felesége emlékére és Isten dicsőségére.”¹³ Nagyszámú úrasztala ajándékozást ismerünk a Tatai Egyházmegyéből. Mintegy tizenhatra tehető azon eseteknek a száma, amelyek felirattal ellátott asztalokat jelentenek:

Tata, 1786: „A tatai Reformáta Sz: Eklésia Számára Készítették N. Soós Imre és Jó Judith. Anno 1786.”

Nagysáp, 1837: „Az Isten dicsőségére csináltatta Nagy Ferencz a maga költségén 1837dik Esztendőben.”

Tarján, 1850: „Ezen asztalt a Tarjáni Reform: Sz. Gyülekezet számára készíttette Kovács István az édes attyával és testvérével Kovács Judittal Ujszászi Mihálynéval 1850-ik évben.”

Szóny, 1851: „Szőcs Mihál Kovács Anna és Mihál fija. Vejük: Nagy János Szőcs Julianna Hitveseikkel csináltatták Isten dics. 1851ik évben.”

Nagyigmánd, 1856: „Buzgó hit rokonunk Somogyi Ferenc e diszes márványasztalt Istennek szentelte Urnak Testét vérét becsülni mint kelljen; E kegyes áldozat arra példa legyen. Készíttetett 1856-dik évben Febr. 9. Kiss József lelkipásztorságában.”

Héreg, 1862: „A héregi ref. egyház számára készíttette Szabó Gergel nője Dózsa Zsuzsánna 1862. Kovács János prédikátorságában. Legyen dicsőség Istennek.”

Réde, 1863: „Készíttették Idősb s Ifjabb Mltgs¹⁴ Gróf Esterházy Imre urakk 1863.”

Tárkány, 1866: „Varga Ferencné Sz. Tóth Zsuzsánna a sz. Készíttette Isten Dicséretére 1866.”

¹¹ VERESS D. 1994. 165., S. LACKOVITS 1997. 559.

¹² VERESS D. 1998. 244.

¹³ NÉMETH 2011. 117., HUDI 2007. 361.

¹⁴ méltóságos

Bokod, 1870: „Ezen Urnak szent asztala az egyház nőtagjainak kegyes adományából készült 1870-dik évben.”

Bana, 1878: „A banai Helv. Hitv. Ev. Ref. Egyház részére özv. Nagy Istvánné Farkas Katalin csináltatta 1878-dik évben.”

Császár, 1887: „Készítette Paksi Pálné szül. Lődi Zsuzsanna 1887.”

Szomód, 1889: „Miskei Lidia hagyatékából. 1889.” (Minden bizonnyal végrendeletileg hagyta meg az örökösöknek az úrasztala elkészítését az erre a célra szánt pénzből.)

Ács, 1900: „Készítették 1900. évben Péntek Sándorné szül. Péntek Julianna, Péntek Imréné szül. Szőnyi Mária, Péntek Mihályné szül. Varga Apoló, Varga Sándorné szül. Fehér Zsuzsanna, Nagy Sándorné szül. Péntek Mária és Torma Dánielné szül. Varga Julianna.”

Szend, 1903: „Készítette Varga János 1903.”

Csép, 1909: „A csepi ref. egyháznak özv. Szégner Ervinné Thaly Júlia 1909.”

Kocs, 19. sz. II. fele: „E szent asztal Isten iránti hálájuk s vallásos buzgóságuk emlékére Pócze János – Maller Julianna.”¹⁵

Előfordult *gondnoki láda* csináltatása, mint Környén 1749-ben, amelynek felirata: „Készült Anno az 1749 E az Rác Péter és Timár Ferencz költsein die 7 Novembris.”¹⁶

Énekszám kirakó tábla és *énekeskönyvek* ajándékozásáról eddig két esetet ismerünk: előbbi Gyermelyen történt 1959-ben, Baranyai Bálint adománya-ként utóbbi pedig Iszkaszentgyörgyön 1819-ben, öreg Somogyi Mihály és nemes Nyikos Sára ajándéka-ként, egyiket a lelkipásztornak, másikat a kántornak.¹⁷

Ismerünk *padok* készíttetésére vonatkozó adatokat is Győrből 1935-ből Barcza Arnold ajándékát¹⁸, valamint napjainkból, a 2000-es esztendőkből Veszprémből a nagy templomból Fodor József adományát.

Szószerék készíttetésére vonatkozóan eleddig egyetlen esetet ismerünk Győrből 1906-ból, amikor a felszentelt új templomba Balogh Gáborné Szentmihályi Etelka elhunyt Dénes fia emlékére ajándékozta a szószeréket.¹⁹ Únyban

¹⁵ Az egyházmegyére vonatkozó valamennyi adat: S. LACKOVITS 1999. 117–136., idézett hely: 120.

¹⁶ A tárgy őrzési helye a Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményeinek Múzeuma.

¹⁷ TÓTH 1999. 65., NÉMETH 2011. 82.

¹⁸ PATAKY 1985. 286.

¹⁹ PATAKY 1985. 253.

pedig a *hangvetőt* adományozták, felirata szerint: „Ezen Korona Csináltat Tot István és Hitvese Latza Katalin kérésére és költségével 1807. Esz.”²⁰

A templomoknak ajándékozott berendezési tárgyak között néhány alkalommal *keresztelőkút* is előfordul. Ez többnyire kevésbé volt használatos, hiszen egyházunkban keresztelő pohárral, majd keresztelő kancsóval szolgáltatták ki a keresztség sákramentumát. Fából készült keresztelő medencét adományozott a csóri templomnak Szőgyének nevelőnője, Erzsébet 1850-ben.²¹ Balatonfüredre 1883-ban özv. Stefanek Jánosné Somogyi Julianna készítette a keresztelő kutat, Tótvázsonyba 1894-ben Pordán Józsefné, Pécselyre 1898-ban, ugyancsak fából, Vári Imre és Czupor Zsófia, Győrbe 1906-ban Konkoly Thege Dénesné Szentmihályi Katalin.²² Szentkirályszabadján az 1911-ben Simon János által adományozott márvány keresztelő kutat felirattal látták el: „Isten dicsőségére Simon János.”²³

Rendkívüli módon megszorodtak az ajándékozások a liturgikus tárgyakat tekintve, legyen szó klenódiumokról vagy úrasztali textiliákról. Óriási könnyebbséget jelentett az adományozóknak, hogy szigorú liturgiai előírások nem kötötték meg ajándékozási kedvüket, hiszen a zsinatok csupán az egyszerűsége, a hivalkodástól való mentességre hívták fel a figyelmét az ajándékozóknak, az alapanyagot, az ékítményt nem határozták meg. Erről meggyőző adatokat találunk Kiss Áronnak a XVI. században tartott magyar református zsinatok végzéseit összefoglaló és elemző munkájában.²⁴

Az ismert személyektől származó *kelyhek* mintegy 25 db-ot számlálnak. Természetesen ezeknek a liturgikus tárgyaknak rendkívül nagy a számuk, hiszen egy-egy gyülekezet az esetek döntő többségében nem egyetlen, hanem legalább két kelyhet birtokolt, egyet a férfiak, egyet a nők használtak az úrvacsora kiszolgáltatásakor. Ismerünk több olyan úrvacsorai poharat, amelyekre az ajándékozóknak mindössze nevük kezdőbetűit vésték fel, amelyek jelenleg még azonosíthatatlanok. Így meg kell elégednünk azzal, hogy eddigi ismereteink alapján mindössze ennyi a száma azoknak a kelyheknek, amelyek esetében az ajándékozó személyét be tudtuk azonosítani. Időrendi sorrendben ezek a következők:

A 17. századból hét darabot ismerünk:

²⁰ S. LACKOVITS 1999. 117–136., idézett hely: 121.

²¹ KISARI PAP 2004. 79.

²² MIKLÓS 1999. 607., VERESS D. 1994. 177., VERESS D. 1992. 219., PATAKY 1985. 253.

²³ VERESS D. 1998. 244.

²⁴ KISS 1881.

Balatonfüred, 1622: Kenessey Péter tihanyi várkapitány egy ezüstkelyhet ajándékozott, amelynek felirata:

„Kenesei: Peter Tyhani
Fő: Kapitan az: Füredi
Templomhoz atta
Isten tisztesse-
Gere anno
MDCXXII.” [1622]²⁵

A Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményeinek Múzeumában két olyan 17. századi kelyhet őriznek, amelyeknek felirata csak az ajándékozóról árulkodik.

Aranyozott vörösréz Kéttornyulak 1660-ból, felirata: „Az La: Ec: 1660 Laky Varga István. Cinaltata.”

Nagybajcs, 1682. Felirata: „Baiczi Ecclesyae czinaltata Anno 1682 Czifray István.”

Iszkaszentgyörgy, 1642-ből ezüst kehely. Felirata: „Séllei János deák készítettett 1642.” Kilenc esztendővel később, 1651-ben újra egy deák volt az aranyozott rézkehely ajándékozója. Felirata: „Iszka Sz. Györgyi Keszőcze Gergely deák ajándéka 1651-dik eszt.”²⁶

Környe, 1682, Mohácsi Ferenc adománya. Felirata: „Eccl. Dei Kornveien- sis. 1682. Math. 26. X. 27. Bibite ex hoc omnes M:P:T: Franciscus Mohacsi.”²⁷

Dunaalmásra aranyozott rézkelyhet adományozott Maracskó György testvéreivel és feleségével 1693-ban, felirata: „Maracskó György: Simon Kata: cs. Maracskó János: A Dunaalmási R. Sz. Ekklesiáé 1693.” Talpán: „A. D. Almási R. Sz. Eklesiae Maracskó Susanna: 1693: Ajándékozta.”²⁸

A XVIII. századból tizenegy kehely készítettőjét ismerjük név szerint.

Naszályra aranyozott ezüst, lábakon álló úrvacsorai poharat adott paténával együtt 1714-ben egy özvegyasszony. Felirata: „Naszályi Refor. Sz. Ecclesiának ajándékozta N. Vátzi István özvegye Hegedüs Dorko. Ao. 1714.”²⁹ A Tatai Egyházmegyéből ezen kívül még három kelyhet és ajándékozóját ismerjük ebből az évszázadból.

²⁵ UZSOKI 1988. 369.

²⁶ Mindkét adat: NÉMETH 2011. 32., 34.

²⁷ S. LACKOVITS 1999. 122.

²⁸ TÍMÁR 1993. 68.

²⁹ TÍMÁR 1993. 49.

Nagyigmánd, 1732. Felirata: „Nemzetes Pecsvárad Sámuel, Nagy Mihály, Csejte János, Bodai Mihály Uraimék Csináltatták Ez Poharat az Igmándi Ref. Sz. Eklesianak az Urasztalra 1732.”

Előfordult egy-egy klenódiumnak a javítása, felújítása, amit szintén megörökítettek, ahogy történt ez pl. Nagyigmádon: „E Pohár a N. Igmándi Helv. Conf. Levo Eklesiae. Készítették 1679. Ujittatott N. PetsVaradi Sámuel U által T. Hevesi Samuel U Predik. Anno 1753.”

Az etei kehelynek a készítőjét is megörökítette a felirat 1762-ben: „T. N. Néhai Csejtey Sigmond úr özvegye: T. N. Sárosy Juliána asszony csináltatta Komáromban Pap Sámuel által 1762. esztendőben.”³⁰

Becs völgyére 1773-ban adott aranyozott rézkelyhet Babocsai Ferenc, amelynek felirata: „A Bets Völgyi Helv. Conf. Lévó Eclae. Szentgyörgyvölgyi N. Babotsai Ferenc ajándéka 1773.”³¹

Győrbe a század közepén adományozott ón kelyhet Rácz Gergelyné. Tót-vázsonyban 1761-ben ezüst kelyhet adott Kazay Sándor és Pázmándy Éva, Köveskálra 1774-ben aranyozott kelyhet ajándékozott Szigethy István, 1789-ben ezüst kelyhet diszeli Saárosy Péter, majd ő és testvére, Saárosy László még egy kehellyel gazdagították az egyházközséget, egy aranyozott ezüst augsburgi pohárral, Dörögdi Varga András pedig ugyanide kókuszdió serleget ajándékozott.³²

A XIX. századból csupán öt, a XX. században pedig mindössze két ajándékozót sikerült név szerint azonosítani.

Dunaalmás, 1825-ből feliratos réz kehely: „Dunaalmási Lévai István N. Vajda Julianna készítette a Ref. Sz. Ek. Számára 1825.”³³ Ugyancsak Pápán őrzi az egyházkerület múzeuma a középbogárdi aranyozott kelyhet, 1850-ből, amelynek felirata: „Szóke Péter Pál, György, András testvérek 1850.”

Balatonhenye, 1841-ben adott feliratos kehely: „Tekintetes Somody Mózes úr és Hitvese Eszényi Susanna asszonyság a Henyei Reformált Szent Eclesiának Örök emlékül ajándékozta 1841. ápr. 11.”

Csórán 1847-ben ezüst kelyhet adományozott a száz esztendő özv. Pál Gergelyné Halmi Erzsébet, Zánkára pedig esküvőjük emlékére 1865-ben ara-

³⁰ Mindhárom adat: S. LACKOVITS 1999. 122.

³¹ PAIS Nagy 1989. 78.

³² Az adatok forrása: PATAKY 1985. 163., VERESS D. 1994. 62., S. LACKOVITS 2002. 116–117.

³³ TÍMÁR 1993. 68.

nyozott kelyhet adott Árenstein József és Erdl Mária.³⁴ Győrbe 1921-ben a presbiterek 105 darab apró kelyhet vásároltak és ajándékoztak az egyházközségnek, kiváltva ezzel a közös kehelyből történő úrvacsoravételt. Székesfehérvárott pedig 1931-ben a betegeknek való úrvacsorai készletet adományozott egy házaspár, Mészáros Mihály és felesége Kun Anna.³⁵

A névvel ellátott *kenyérosztó és kenyértartó tányérok* száma 22, amelyek a következők. A XVII. századból hat darab:

Győrbe 1648-ban Iványos Miklós ajándékozott egy aranyozott ezüst paténát.³⁶

Etére ugyancsak 1648-ban id. Pázmándy Mihály csepi nemes adományozott egy vésett díszű tányért (a csepi közösség 1788-ig tartozott az etei egyházközséghez).

Almásneszmély, 1649. Felirata: „Istenhez való buzgóságomban én Váradi Eötvös Janos adtam a nesmeli eclezjanak Christus urunk születése után 1649 aprili 11 de”

Komárom, 1669. Felirata: „Nemes Nemzetes Mészáros Tóbiás házastársa Naszvadi Ilona aszszoni csináltata a komáromi helv. Ecclesianak A. D. 1669.”

Nagyigmánd, 1679. Felirata: „Anno Dni 1679; Igmandi Ecclesiaé Farkas Janos Gaspar Janos Gallai Matyas Urk Csinaltattak.”³⁷

Az egyházkerület múzeumában őrzik a szomódi kenyértartó tányért, amelyet 1699-ben ónból készítettek. Felirata: „Szomodi Tanier Biro Mocsi János Csucsi Mihaly Balabas Janos Notarius M:D: Anno 1699.”

A XVIII. századból ismerjük a legtöbb ajándékozó nevét, mintegy tíz esetben.

Naszályra 1714-ben Váczi István özvegye, Hegedüs Dorkó adta az ezüst tányért, a már bemutatott kehellyel együtt, feliratát ott közöltük.

A tótvázsonyi református egyházközségnek 1728-ban és 1759-ben Kazay Sándor ajándékozott feleségével, Pázmándy Évával egy-egy ezüst tányért.³⁸

Alsóörsön az 1741-ből való paténa felirata a következő: „Bádog cziffra tányér, amit Kajárja elköltözött Roboz Benedek ajándékozott 1741-ben.”³⁹

³⁴ KISARI PAP 2004. 79., THURY 1995. 34.

³⁵ PATAKY 1985. 272., DÁNYI 1997. 131.

³⁶ PATAKY 1985. 162.

³⁷ Utóbbi négy adat lelőhelye: S. LACKOVITS 1999. 123.

³⁸ VERESS D. 1994. 62.

³⁹ BORBÁS–LICHTNECKERT 1996. 672.

Arácsra ön tányért adott Kövezöl Ferenc, Iszkaszentgyörgyre pedig ezüstöt Szomodi Mihály és Régeni István.⁴⁰

Kömlőd, 1744. Felirata: „A Rfta Kömlödi Sz. Ecclesia Számára tsináltatta a maga jó szántábul N. és N. Szombati Joseph Úr kedves párja N. és N. Pázmándi Kató Asszój ezen tánerkát. 1744. esztendőben.”

Tata, 1785. Felirata: „A tatai Refta Sz. Ekkla számára, ezen Tányért tulajdon költségével Ujjabban Tsináltván meg nagyobbította N. Solymosy Gábor akkori Tatai Rector Ao. 1785.”

Gyermely, 1786. Felirata: „Tiszteletes Páhy István Uram Predikátor készítette e tányér az Gyermelyi Refor. Sz. Ekle Számára Anno 1786.”

Mocsa, 1790. Felirata: „Ezen Tányert Ájándékozta N: Nzetes Péts. Várady Sámuel: az Motsai Rfome Sz: Eklésia Számára – T: Tudos Hevesy Pál Úr Prédikátorságában: Anno 1790: Die 5t Mens: Decembris.”⁴¹

A XIX. század öt feliratos paténával képviselteti magát. Az egyházkerület múzeumában kettő található.

Az egyik a sáregresi óntányér, 1820. Felirata: „Egeres Echlesia. Ladan. Susana 1820.” Középbogárdról szintén egy óntányér 1850-ből. Az ajándékozótól egy kehely is származik. Felirata: „Szőke Péter, Pál, György, András Testvérek. 1850.”

Mocsa, óntányér, 1858. Felirata: „A Motsaly Sz: Ekle: Szám: Készi: Válgly Sofia, 1858: Mozes János hitvese.”

Kocs, 1869. Felirata: „Készítették a Kocsi ev. Ref. egyház számára 1869 telén dec. 19-én tartott templomszentelési örömnünp alkalmával Horváth Mihályné és Sándorné.”⁴²

Zánkára a kelyhet adományozó házaspár, Árenstein József és Erdl Mária csináltatta az ezüst kenyérsztó tányért is 1865-ben.⁴³

Gyermelyre 1970-ben Tóth András és neje Bokros Julianna 50. házassági évfordulójukra csináltattak egy ezüst paténát.⁴⁴

Különösen nagy számban lelhetők fel az ajándékozók megjelölésével a *bortartó kannák*. Harminckilenc darabot azonosíthattunk a XVII–XX. századból. A XVII. századot öt ismert adományozótól származó bortartó kanna képviseli.

⁴⁰ CSÁSZÁR 1999. 614., NÉMETH 2011. 83.

⁴¹ Az utolsó négy adat forrása: S. LACKOVITS 1999. 123.

⁴² A két utóbbi adat forrása: S. LACKOVITS 1999. 123.

⁴³ THURY 1995. 34.

⁴⁴ TÓTH 1999. 65.

Szendre kocsi Tóth Pálné ajándékozta 1695-ben. Felirata: „1695 TOTPALNI KOCS”⁴⁵

Győrbe Körösi Hajnal Sámuel készítetett 1662-ben ónkannát, Köveskálra pedig Nagy András kettőt is 1692-ben.⁴⁶

Az egyházkerület múzeumában Dunaalmásról származik az 1689-ben készült ónkanna. Felirata: „Istennek Dicsőségére S. Almasi Ecclesia Épületire Csinaltatta ez Kannát Szorád István 1689.”

Ismét a XVIII. század a leggazdagabb bortartó edényekben is. Huszonnégynek ismerjük az adományozóját. Az egyházkerület múzeumában őriznek egy különleges kannát 1764-ből, amely eredetileg fűszertartó volt, mégpedig gyömbér tárolására szolgáló ónedény, nyolcszögletű hasáb, tetején kör alakú nyílással, oldalain vésett virágdíszítményekkel. Felirata: „A N: Aranyosi R. Sz. Ekklában lévő Urk. Szent Asztalára ajándékozta Komárombul N: Kalicza János úr és felesége N. Szabó Éva Asszony T. T. Sz. Györgyi József Uram Prédikátorságában 1764.” Az alább következő hét kanna lelőhelye ugyancsak az egyházkerület múzeuma:

Adásztevel, 1740. felirata: „N. ES. N. Pápai Borbély Abraham. V. Es hazas T. N. Komaromi S ara Ist enes Buzgosagokbol Ajandekoztak Ez Urvatsorajahoz valo Kanat a N. Adas Teveli Helv. Conf. Levő Eccl. T. Naszalyi Istvan V. Predikator A. O. Eh. D. 1740. die 26. Martii.”

Polgárdi, 1771. Felirata: „Polgárdi Reformato. Sz. Ekklesia 1771. VDM Sigism Ketskemeti.”

Bakonyszentkirály, 1774. Felirata: „A Szent Királyi és Cseszneki Ref.: Eklesia Számára tsináltatták Öreg Boros Mihály és fiai Gergely és András T. Bárkás Mihály Uram Pred. 1774.”

Mór, 1787. Felirata: „Horwat Mardon wete 1787.”

Mezőörs, 1789. Felirata: „Mező Örsi Ref: Sz: Eklésia Számára Készitette Tseke Mihál 1789.”

Balatonszőlős, 1794. Felirata: „Hardi Ferentz tsináltatta az Kis Szőlősi Ref. Eclesia számára Anno 1794.”

Ajka, XVIII. század. Felirata: „Csabay István kurátor úr készítette.”

Szőny, 1714. Felirata: „Ez Kanat Atan Zeml a Görne Isten n dicsőse. A Szőni Ecclezianak Anno 1714.”

⁴⁵ S. LACKOVITS 1999. 123.

⁴⁶ PATAKY 1985. 55., S. LACKOVITS 2002. 116–117.

Bana, 1763. Felirata: „N. Sallai Erzsébet Istenhez Való Szeretetibül Csináltatta Ez Kannát a Banai Sz. Eklésiának Anno Dni 1711.”

Kocsra 1765-ben két kannát is készítették. Felirataik: „A kotsi Ref. sz. Ekklesia számára tsináltatta Málosi Ferenz bíró Annó MDCCLXV. Die 16. Febr.” — „A kotsi Ref. sz. Ekklesia számára tsináltatta Őri F. Pál Préd. Annó MDCCLXV. Die 16. Febr.”

Nagyigmánd, 1768. Felirata: „Nemes és nemzetes Takács István Uram Készittette e kannát a N. Igmándi Helv. Conf. Levő Ekklesiának az urnak asztalára Tiszteletes Hevesi Samuel Uram Prédikátorságában Anno 1768. Seulpit Junior Samuel Péts Várady.”

Kömlöd, 1771. Felirata: „Pikkel András Uram 1771. Az Isten ditsóságára.” 1772-ben pedig már meg is javította a kannát.

Naszály, 1774. Felirata: „Naszálgi Ref. Sz. Ekklezsia Készittette Pénzes Péter MPJ JD 1774.”

Almásneszmély, 1775. Felirata: „Készitette, E Kannát Szomodon: lakozo Borsos Péter Uram a: Neszmeli: Refta: Sz: Ekklesia: Szamara. Tiszteletes T. Beretzki Mártony Uram Prédikátorsagaban Anno 1775. ben; Metszette N:es Nem: PétsVárady Sámuel: Eötvös. Komár.”

Neszmély, 1780. Felirata: „Pordány Istvany Ajándékozta a Neszméli Refta Sz: Eclsia Hasznára az Úr Asztalához Aó 1780.”

Tárkány, 1788. Felirata: „Tárkáni: Refta: Sz: Ekle: Számára Csináltatta: Farkas András Farkas Ferentz Kurátorságában. 1788.”

Az etei ónkannát hálaajándékképpen készíttette betegségéből való felgyógyulását követően Németi István prédikátor szintén ebben az évszázadban.⁴⁷

Győrbe 1717-ben aranyozott fedeles ezüst kannát ajándékozott nemes Zámori uram, 1726-ban pedig aranyozott ezüst fedelű bortartó edényt Körösi Hajnal Sámuel.⁴⁸

Tótvázsonyba Tholdi Kata ajándékaként került 1732-ben egy ónkanna, a másik pedig Csúzi Cseh Józseftől 1755-ből.⁴⁹

Becsvölgyére Mileji Salamon Ferenc és János csináltattak két bortartó kannát 1772-ben.⁵⁰

⁴⁷ Az utolsó tizenegy adat forrása: S. LACKOVITS 1999. 123–124.

⁴⁸ PATAKY 1985. 162.

⁴⁹ VERESS D. 1994. 62.

⁵⁰ PAIS NAGY 1989. 79.

A XIX. századból mindössze nyolc név szerinti ajándékozásról tudunk, a XX. századból csupán kettőről. Az egyházkerületi múzeum tárgyegyütteséből négy bortartó kannán találtunk az adományozók személyére vonatkozó feliratokat:

Sáregres, 1838, varjúorrú ónkanna. Felirata: „Sáfrán István Sörös Anna ajándéka Sár Egresi Reformata Ekkleszia számára 1838.”

Sáregres, 1838, az előbbi párja, valamivel kisebb méretben. Felirata: „Sáfrán István, Sörös Anna ajándéka Sár Egresi Reformat: Ekkleszia számára 1838.”

Noszlop, 1840. Felirata: „A Dörögdi Eklezija számára készült Gyórfy Miháné tsináltatta 1840.” A feliratból arra következtethetünk, hogy a köveskáli Gyórfy család egyik nőtagja volt a készíttető, a dörögdi gyülekezetnek szánta, de valamilyen módon a noszlopiak tulajdonába került.

Vilonya, 1856. Felirata:

„ Alsó Puskás
József Aján
Déka
1856. Vilonya.”

Tárkány, 1803. Felirata: „Özvegy Kalmár Mihájne Költségével készült: 1803.”

Különleges, körte alakú kannát adományozott a várnagy a komáromi rabok részére az úrvacsora kiszolgáltatására, amelyet királyi parancs szorgalmazott a XIX. században. Felirata: „Nemes Komárom megye dologházában lévő reform. Rabok számára kiszolgáltatandó Szent Urvacsorához készítetté nyár hó 6-án 1841 Kossa József várnagy.”⁵¹

Mocsán 1858-ban két ajándékozás történt, mindkét kanna feliratos ónedény. Felirataik: „A Motsalyi Ref. Sz. Eccla. Szám. Kész. N. Valgy G. úr N. Botlik E. 1858.” – „A Motsalyi Sz. Ekla. Szam. Keszi. Tót Istvány. 1858.”⁵²

Szentgyörgyvölgyön Antal József volt az ajándékozó, akitől két XX. századi mázas cserépkorsót kapott a gyülekezet, ami jelenleg az egyházkerület múzeumában található. Felirataik: „Antal József Szentgyörgyvö.” – „Antal József Velemér 1904.”

⁵¹ Az utolsó két adat forrása: S. LACKOVITS 1999. 124.

⁵² TÍMÁR 1993. 59.

Református közösségekben általában nem használták a keresztlőkutat. Az első időkben még az úrvacsorai kelyhekkel kereszteltek, majd külön keresztlő kancsót és vízfelfogó tálat készítettek, azaz *keresztlői készletet*, amelyeket a keresztség sákramentumának kiszolgáltatásakor az úrasztalára helyeztek el. Szép számban ismerünk ilyen keresztlő edényeket, de közöttük az ajándékozók nevét már lényegesen kevesebb örökítette meg. Ahogy eddig minden liturgikus tárgynál, ezúttal is csak azokat vesszük sorra, amelyek esetében az ajándékozás ténye megragadható.

Az egyházkerület múzeumában hat XVIII. századi és egy XIX. századi keresztelési együttest találtunk, de még hét településen sikerült ilyen típusú együttesnek nyomára akadnunk. Összesen tizennégy keresztlői készletet vehettünk számba.

A XVIII. századi keresztlői készletek a következők:

Magyarlad, 1700. Felirata: „Sotra Mihály 1700.”

Polgárdi, 1722. Felirata: „Monár Ferecné Aszszonyom vete ezt a N. Polgári Szen. Eckl. Anno 1722.”

Nagyigmánd, 1770. Felirata: „N. Es Nemzetes Takáts János Uram készítette e tálat a N. Igmándi Helv. Conf. Levő Ekklesiában az Urnak Asztalára Tiszteletes T. Hevessy Sámuel Uram Prédikatorságában Anno 1770. Mellyet emlékezetnek okáért fel metztett ifjú Pétsvárady Sámuel Die 7 Maji.”

Adásztevel, 1771. Felirata: „ANO 1771. Nemes Adas Teveli Ecclesianak csináltatta Ulmint Bodai Orsik és Somogyi Ersok e Körstölő Melencét.”

Pápadereske, 1771. Felirata: „Deretskei B...TS Mihály és hitves társa N. Balikó Ersébeth tulajdon költségekkel tsináltattak Nagy Isten Ditsőségére jan. Ha valaki ujjá nem születetik víztől és lélektől nem mehet be az Istenek országába. Tsel. 2: 38. keresztelkedjete meg kiki közületek a Jésus Kristusnak nevében a bünöknek megmosatására. 1771.”

Bakonyszentkirály, 1776. Felirata: „T. Bárkás Mihály Uram tsináltatta 1776.”

Kisigmánd, 1774. Felirata: „Nemes Nemzetes Vitézlő Szokolai István Uram tsináltatta e keresztlő edényt a N. Igmándi Helv. C. levő ekklesiának számára T. ifju Hevesi Sámuel uram predikatorságában melyet fel metszett ifju Petsváradi Sámuel uram Anno 1774 esztendőben.”⁵³

⁵³ S. LACKOVITS 1999. 124.

Csorra Kutas Mihály adott ezüst keresztelő együtttest a XVIII. században, 1894-ben pedig Tótvázsonyban Pordán Józsefné, a keresztelőkúttal együtt.⁵⁴

Almásneszmély, 19. század. Felirata: „Isten Dicsőségére Csizmadia Dániel és felesége.”

Nagybajom, 1813. Felirata: „Nagy Bajomi Reform. Sz: Ekklesiae 1813 Csináltatta Konyi József.” (Ezt az egyházkerület múzeuma őrzi.)

Keresztelési célra Becsvölgyére vízfelfogó tálat és kancsót készíttetett 1906-ban Bán Miklósné, Szentkirályszabadjára ezüstözött együtttest ajándékozott 1911-ben Simon János, aki egyébként is jótévője volt az egyházközségnek.⁵⁵

Balatonhenyére a faluban őshonos kismemesi család sarja ajándékozott az egyháznak keresztelő kancsót 1907-ben, amelynek felirata: „A balatonhenyei ev. ref. egyháznak ajándékozta Hegyi Klára tanítónő 1907.”

A liturgikus tárgyak mellett különösen nagy számban ismertek a *liturgikus textilek*, amelyek az egyházközségeknek szánt adományok java részét alkotják. Sok közöttük az adományozókra utaló és az adományozás idejét megjelölő felirattal ellátott *úrasztali terítő*, továbbá az úrvacsora jegyeinek letakarására szolgáló *úrasztali kendő*, amelyek méretben térnek el egymástól.

Hozzávetőlegesen 980–1020 között van a *liturgikus textíliák* száma, de a gyűjtemény napjainkban is folyamatosan gyarapszik, ezért nem lehet a létszámot lezárni, csupán csak a korábbi évszázadokra vonatkozóan.

A jelen tanulmányban nem foglalkozunk a korábbi évszázadok liturgikus textíliáival, hiszen ezt több rész tanulmányban, majd pedig egy összefoglaló, a rendelkezésemre álló és több esztendő alatt feltárt adatok segítségével a részletekkel is foglalkozó írásomban megtettem, amely egy gyűjteményes kötetben illusztrációkkal együtt megjelent.⁵⁶ Most mindössze arra térek ki, amelyek az utóbbi idők ajándékozását érintik, jelezve és igazolva, hogy gyűlekezeteink adakozó kedve nem szűnt meg, ma is élnek, akik önzetlenül, az egyház iránti hűségből és Isten dicsőségére, továbbá valakinek, valaminek az emlékére készítették/készítik az úrasztalához a mívesen ékített textileket.

Annyit azonban szükségesnek tartok hangsúlyozni, hogy az ajándékozások egyházunk történetének legvészterhesebb időszakából valók java részben, amikor különösen gazdag ékítményekkel ellátott, létszámában kiemelkedő

⁵⁴ KISARI PAP 2004. 79., VERESS D. 1994. 177.

⁵⁵ PAIS NAGY 1989. 79., VERESS D. 1998. 244.

⁵⁶ S. LACKOVITS 2012. 287–331.

textilegyüttest vehettünk számba. Megjegyzésre érdemes még az is, hogy az adományozók többsége a nők közül került ki, sőt, több özvegyasszony megtalálható közöttük. A textíliák adományozása különösen gazdag múlttal rendelkezik, hiszen ezeknek a terítőknak, kendőknek sem alapanyagát, sem ékítményét, sem színét liturgiai előírások nem kötötték meg, csupán arra hívták fel nyomatékosan az ajándékozók figyelmét, hogy adományaik egyszerűek, hivalkodástól mentesek legyenek. Így kerülhettek közéjük női selyem fejkendők és vállkendők, gazdagon ékesített turbántakarók, de gyarapodott a gyűjtemény arannyal hímzett kontyolókendővel és török jegykendővel is.

A hívek adományai a hűség megnyilatkozásai, a hála és kegyelet jelei voltak. Mindezeket túl nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy ez az emlékeanyag a kor jellegzetes magyar munkáit képviseli, némelyike eredetileg nem is egyházi, hanem világi használatra készült, de később, kegyes adományként a liturgikus textilek közé került. Közöttük sok olyant találunk, amely a magyar paraszti hímzések mintakincsével rendelkezik, mások viszont az úrihímzések, e sajátos magyar hímző stílus jellegzetességeit, egyedül álló motívumkincsét őrizték meg.⁵⁷

Ez az ajándékozásra serkentő érzelmi-gondolati háttér napjainkig megmaradt. Közülük most egyet emelek ki, ami azért különös és nem gyakori eset, mert ugyanazon személynek több adományával, egyedülállóan szép példájával találkozhattunk.

Máthé Attiláné Farkas Emese őszinte szívvel készített liturgikus textíliáiról van szó. Emese Asszony ennek a hagyománynak követőjeként készítette el azokat a rendkívüli munkát, áldozatot, odaadást és szeretetet igénylő textilegyütteseket, amelyekkel az egeraljai (2008), a kadarkúti (2009), a veszprémi (2010), a sólyi (2010) és a csöglei (2011) református gyülekezeteket ajándékozta meg. Valamennyi liturgikus textilegyüttes a klasszikus református liturgikus textíliák legszebb példái közé tartozik, kifejezve az önzetlenséget, a hagyományokhoz és a református egyházunkhoz való hűséget, az Isten iránti hódolatot, valamint a szeretetet egyaránt.

Máthé Attiláné Farkas Emese mezőmésesi néhai Farkas Jenő református lelkipásztor és Józsa Teréz tanítónő gyermeke. A II. világháború viharában, 1944-ben kényszerültek elhagyni Erdélyt és leltek új otthonra 33 esztendeig a Somogy megyei Kadarkúton. Az alkotó 2009-ben Isten dicsőségére és elhunyt

⁵⁷ S. LACKOVITS 1996. 163–164.

szülei emlékére készítette el azt a textilegyüttest, amely a kadarkúti templomban az úrasztalára, a harmóniumra és a szószék mellvédjére került. 2010-ben a veszprémi református nagytemplomot ajándékozta meg a gyülekezet fennállásának 450. évfordulójára egy terítő együttestel, amely az úrasztalát és a gyülekezeti terem szószékét, harmóniumát ékesíti. Még ugyanebben az esztendőben készítette el a sólyi református gyülekezetnek azt a textíliagyüttest, amely annak emlékére készült, hogy férje, Máthé Attila mérnök (a veszprémi gyülekezetnek több mint egy évtizedig áldozatos, hűséges gondnoka) és családja, Máthé István református lelkész, feleségével Muzsnay Mária tanítónővel, valamint gyermekeikkel együtt itt találtak menedéket az Erdélyből való menekülésüket követően, de ide vonult vissza a lelkészházaspár egyik fia, Máthé Attila testvére, Máthé Csaba ny. lelkipásztor feleségével, Farkas Emese testvérével, Farkas Ildikóval.

2011-ben a csöglei gyülekezetet ajándékozta meg gazdagon ékesített liturgikus textilekkel Máthé Attiláné Farkas Emese, korán elhunyt testvérüknek, Farkas Csaba egykori csöglei lelkipásztornak emlékére. Mindezeket megelőzte az egeraljai református templomnak készített terítő együttes 2008-ban. Valamennyi textília a kalotaszegi hímzőművészet legszebb kompozíciói közé tartozik, mind méreteit, mind ékítményeit tekintve. A változatos minták a textilek szélein, szélközepein, a sarkokban és középen helyezkednek el. A motívumok között a kalotaszegi írásos hímzésben hagyományos „görginás ágat”, körtét, szilvماغot, „ugorkát”, majorannát, a folyónak mondott hullámvonalat, a tejesrózsának nevezett rozettát, amely az Európa-szerte kedvelt virág, a rózsza, ami a magyar népművészetnek is egyik leggyakrabban alkalmazott eleme és vallásos jelkép. A minta kalotaszegi megnevezése „bécsi horgas” vagy „horgasbécsi”, a koszorúba rendezett virágok pedig a „kocsikerekes” motívumok. A csöglei textileken megtaláljuk még a sarkokba elhelyezett szíves, „kétpatkós” kompozíciót, valamint a „horgas, pipás, körmös, seprűs” elnevezésű mintaelemekből álló széllezárást. A Kadarkútra készített textilegyüttest az Országos Népművészeti Zsűri a legmagasabb érték kategóriába sorolta. Bár a készítő és adományozó egyik textílián sem örökítette meg a nevét, de hisszük, hogy az egyházközségek levéltárában nyoma maradt ajándékozásának.

Úrasztala (Takácsi, 1792)
(Pápai Református Gyűjtemények, Múzeum)

Kehely-részlet (Kéttornyúlak, XVII. század)
(Pápai Református Gyűjtemények, Múzeum)

Fedeles kókuszdiókehely (Bajka, 1696)
(Pápai Református Gyűjtemények, Múzeum)

TANULSÁGOK

Visszatekintve az eltelt négy évszázadra, két kérdés fogalmazódik meg:

- 1.) Kik voltak az ajándékozó személyek és családok?
- 2.) Mit fogalmaztak meg a liturgikus tárgyakra került feliratokkal?

Az adományozók olyan református családokból származtak, amelyek részben nemesi, részben jobbágyi, részben pedig egyházi lélekösszeírásokban szerepeltek a századok folyamán. Némelyek nagy ismertségnek örvendtek. A Becs család Becsvölgye és környékének volt jótévő mecénása. A Barcza, Cseh, Cseke, Csekő, Gyórfy, Hardi, Hegyi, Kazay, Kenessey, Király, Laky, Miskey, Págyi, Pálffy, Rádóczy, Saáry, Sebestyén, Sólyom, Somody, Szigethy, Szilassy, Tuba, Vécsey nemzetségek tagjai jelentős szerepet játszottak a Balatonfelvidék vagy a Balaton-mellékének kismemesi, valamint paraszti társadalmában és a térségben a református egyház állandó, nem egy esetben kiemelkedő támogatóiként ismertek.

A pécselyi Király nemzetségből származott az egyik kiemelkedő jelentőségű református énekköltőnk, Pécselyi Király Imre is († 1640/41.). Egyes családnevek kisebb régiókhoz, sőt nemzedékeken keresztül egy-egy falu közösségéhez köthetők. A Mezőföldi Református Egyházmegyében mai napig élnek Berkes vagy Naszályi családnevet viselők. Győrszabadhegyen pedig nagy számban található ma is Csaplár családnevű reformátusok. A Balikó, Kazay, Noszlopi, Pázmándy, Péntek, Séllyei, Székely, Torma ugyancsak ismert dunántúli református családneveket jelentenek. Egy csoportjuk lelkipásztorokat is adott a közösségeknek, sőt, lelkész dinasztiák leszármazottai voltak némelyek, mint a Bocsor, Borsos, Csúzi-Cseh, Édes (Édes Gergely költő családja), Kádártai, Kecskeméthy, Komáromi, Móricz, Munkácsy, Nádudvari, Nagy, Naszályi, Őri, Pados, Pályi, Pap (Pap Gábor dunántúli püspök családja), Sákfai, Szathmári, Torkos.

A Pályi nemzetség történetével, az innen kikerülő lelkészekkel külön kötetben foglalkozik egyik mai leszármazottjuk.⁵⁸ Sokak nevével találkozunk a Pápai Református Kollégium diáknévsoraiban, amelyből 1585-től ismerhetjük meg az itt tanulókat.⁵⁹ A lelkészek, rektorok beazonosítása pedig a Dunántúli

⁵⁸ PÁLYI 2012.

⁵⁹ KÖBLÖS 2006.

Református Egyházkerület prédikátorainak és rektorainak fennmaradt névsorának, szolgálati helyeik megjelölésének segítségével végezhető el.⁶⁰

Ugyanakkor nem elhanyagolható a polgárok, mesterek, jobbágyivadékok száma sem, mint Várady Eötvös János, Pécsvárady Sámuel, Czifray István ötvösök, vagy az Ábrahám, Áfrán, Fábián, Faragó, Füstös, Jakab, Miklós, Molnár, Nagy, Répás, Rózsa (Rusa, Rusi), Sörös, Szabó, Szalai, Szarka, Tóth, Török, Varga családok tagjai.⁶¹

Az Ajkára 1647-ben úrasztali kendőt adományozó Bika Ferenc felmenői valószínű zászlótartók voltak. Somogyi Győző festőművész szíves szóbeli közléséből tudom, hogy ez a tisztség rendkívül nagy erőt követelt, ezért több esetben is a Bika névvel illették ezeket a személyeket, amely azután családnévként élt tovább.

Ugyanakkor vannak olyan személyek is, akik a korabeli politikai és közéletben játszottak meghatározó szerepet. Közéjük tartozik a balatonfüredi református egyháznak kelyhet adományozó Kenesei (Kenessey) Péter. 1617-ben Pápan a hat főből álló vitézi rend egyik képviselője, majd 1625-ben ugyanitt a várban lovas hadnagy volt, de 1621-ben az úriszék tagjai között bíróként foglalt helyet. 1617–1629 között a várórság tiszti karának tagja, a gyalogok vajdája, majd tihanyi kapitány. Egyébként régi dunántúli birtokos nemesi családból származott, akiknek Győr, Sopron, Fejér, Veszprém, Somogy és Zala megyében egyaránt voltak birtokaik.⁶²

A Babocsay vagy Babolcsay családról tudott, hogy a vagyongyűjtő Babocsay Ferenc veszprémi várkapitány volt, Rummy Katával való házasságából született Magdolna lánya, aki Széplaki Botka Ferenc pápai lovas hadnagy felesége lett. A Botka nemzetség hatalmas birtok tulajdonosa volt. A Botkák közül követ, alispán egyaránt kikerült, de a XVIII. század végére kihalt a család. Sándor Zsuzsanna a református egyház egyik legbőkezűbb támogatója volt. A Ságfai nemzetségből származott, apja a pápai vár helyettes kapitánya, majd Forgách Simon lovasezredének századparancsnoka, anyja pedig Festetich Krisztina volt. Első férje a Mankó-bükki Horváth családból származó Miklós, a második nádasdi Sárközi János volt, de mindkettőtől özvegyen ma-

⁶⁰ KÖBLÖS-KRÁNITZ 2009., továbbá GERECSEI-KÖBLÖS-KRÁNITZ 2012.

⁶¹ A nevek egy része a feldolgozott úrasztali textilek adományozói között található meg, akiknek megemlézése itt sem hiábavaló, hiszen beletartoznak az adományozók közösségébe. S. LACKOVITS 2012. 301–302.

⁶² UZSOKI 1988. 370–374.

radt.⁶³ Ugyancsak a Ságfai nemzetség leszármazottja volt az ajándékozásokkal nem szűkölködő Ságfai Rebeka asszony.

A Noszlopi család közismert volt Dunántúl-szerte, több adomány származik tőlük. Meg kell még említeni az adományozók között a győrszemerei Szalay Istvánt, aki 1748-ban Bécsbe ment el a közösség szabad vallásgyakorlatának visszaadása ügyében. Ugyanitt volt adományozó Losonczy János, aki kijárta a közösségnek Mária Teréziánál a szabad vallásgyakorlatot, sőt, a vármegyétől 1752-ben a templomépítési engedélyt is megszerezte.⁶⁴ A győri Székely Istvánról is tudjuk, hogy kiterjedt nemzetség sarjaként önzetlen támogatója volt az egyháznak.

Nem hagyhatjuk említés nélkül a zánkai bőkezű adományozót, Árenstein Józsefet és nejét Erdl Máriát. Árenstein József bécsi piarista tanár volt, aki a rendből kilépve és reformátussá áttérve feleségül vette a gazdag bécsi polgárlányt, a református vallásra tért Erdl Máriát és így váltak a kis gyülekezet jötevőivé.⁶⁵

A sárkeresztesi református templomnak egy selyemmel és fémszállal hímzett török kendőt ajándékozott a helyi birtokos felesége, a római katolikus Hochburg Jánosné 1715-ben. Dr. Gelencsér József jogtörténész szíves szóbeli közléséből tudom, hogy a házaspár a térség legvagyonosabbjai közé tartozott, a csókakői uradalom tulajdonosai voltak a török hódoltságot követően. Külön érdekessége az ajándékozásnak, hogy az az adományozó készítményeként szerepel az egyházközség protocollumában. Azonban a díszes textília meggyezik a győri gyülekezet, feltehetőleg végváriak ajándékozta török kendőjével, eredetileg turbántakaróval, így joggal feltételezzük, hogy ez a textilemlék a törökökkel meg nem szakadt, sőt a XVIII. században is a Balkánról folytatott kereskedelmi kapcsolatok révén juthatott el a Dunántúlra, ahol az ajándékozó megvásárolhatta azt. Ismert tény az is, hogy a törökök már a XVII. századtól nem csupán egyedi darabokat, hanem sorozatban, háziiparszerűen készítettek díszített textileket, amelyeket kereskedelmi forgalomban árusítottak.⁶⁶ Minden bizonnyal ez is közéjük tartozott.

A csóri Szógyén Lászlóné Marich Mária ugyancsak római katolikusként ajándékozta a gyülekezetnek a fából készült úrasztalát és rá saját készítésű,

⁶³ NAGY 1857. I. 79–80., 1858. II. 215–218., 1863. X. 40–43., 59–61.

⁶⁴ TÓTH 1927. 35–36.

⁶⁵ THURY 1995. 33–34.

⁶⁶ GERVERS-MOLNÁR 1983. 16., valamint S. LACKOVITS 2005. 257.

fehér patyolatra veres szőr (gyapjú) hímzésű, ezüst csipkés terítőt.⁶⁷ Római katolikus postamester volt Tarr István, aki 1846-ban a kisharangot ajándékozta a székesfehérvári református közösségnek.⁶⁸ Feltétlenül szót érdemel a Rédének 1863-ban úrasztalát adományozó Esterházy Imre gróf és fia, ami nem tartozik a mindennapi események közé.

A liturgikus tárgyakra került, az ajándékozás tényét és az ajándékozó személyeket megörökítő feliratok több dologról árulkodnak. Elhelyezkedésük sok azonosságot mutat, hiszen a hely kötött volt, a teljes felületet nem tölthette ki az adományra vonatkozó írás. Mellettük több alkalommal bibliai idézetek, vallásos feliratok is felkerültek, elhelyezésüket megfelelő módon, a díszítménnyel, továbbá egyéb feliratokkal összhangban, a felszín harmonikusan kitöltve, művészi elvárásoknak megfelelően kellett az alkotóknak megoldaniuk. Többnyire arányosság tapasztalható az ékítmények és a feliratok elhelyezésében. Ez különösen megfigyelhető a textíliák esetében.

A betűtípusok, valamint az írásmód többnyire a latin írás újkori típusait és változatait mutatja, bár előfordulnak gyenge, hibás utánzatok. Nyilvánvalóan a készítő felkészültségétől, írásismeretétől és készségétől, művészi látásmódjától nagyban függött a liturgikus tárgyra került felirat. Előfordult, hogy a mester német anyanyelvű lévén – pl. Móron –, s így hibásan, a német hangzásnak megfelelően írta fel a magyar nevet, többre nem futotta igyekezetéből. A feliratokhoz a mintát minden bizonnyal a kézzel, papírra vetett szövegekből megismerhető betűformák jelentették. Így a humanista kurzíva alap mellett barokkos és klasszicista jellegzetességeket egyaránt felfedezhetünk, talpas betűkkel, latin antikvával, de a német hatású gótikus kurzíva szintén megfigyelhető.

A számjegyek írására az antikva, továbbá a merev, ünnepélyes díszírás, a fraktur jellemző,⁶⁹ a számok pedig sok esetben összefüggő, egymástól arányos távolságban elhelyezkedő foltot alkotnak. A helyesírás többnyire megfelel a korabeli helyesírásnak, bár ez is nagyban függött a felirat készítőjének, sőt megrendelőjének felkészültségétől. Akár ugyanazon szövegen belül is előfordult eltérés.

Az írásra rendelkezésre álló felületek korlátozott volta miatt alkalmazták a szövegen belüli rövidítéseket: csonkítást, összevonást, sor fölé írt különleges

⁶⁷ KISARI PAP 2004. 79.

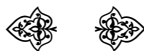
⁶⁸ DÁNYI 1997. 129.

⁶⁹ JAKÓ 1987. 184–187.

jelet (*suprapositio*), az elhagyást, amikor egyetlen betű jelentette a fogalmat, mint pl. R=református, H=Helvética, vagy néhány szókezdő betű meghagyásával csonkították a szót, így pl. Ekla=eklézsia, Tiszt=tiszteletes, Sze=szent, AD=Anno Domini, Ns=nemes, de használták egyszerre a csonkítást az összevonással, mint pl. Rfta=reformata, nzts=nemzetes, vagy az összevonással való rövidítést: Ao=anno, Bañña=Báránia.⁷⁰

Ezekon a feliratokon a prédikációs irodalom hatását elsősorban azokban az esetekben fedezhetjük fel, amikor valamilyen bibliai idézetet tettek az egyszerű információs közlés mellé, de rábukkanunk a korabeli élőbeszéd jellegzetességeire is. Nagyon lényeges jellemzőjük a tömörítés, amelynek lényege, hogy röviden nyújtottak gazdag információt. Ehhez hozzátartozik az is, amikor egyetlen mondatba, két sorba foglalva tájékoztattak a célról, az adakozóról, az időpontról, a készítőről, a lelkészről, a gondnokról egyszerre.

Mindezen formai jegyeken kívül, amelyek a tartalom külső megjelenését adták és nagyon fontos szerepet játszottak a közlendők megismertetésében, azonban a lényeg az adományokon, az adományozások célján volt, nem elhanyagolhatóan pedig magának az ajándékozónak személyén, amit így adott közösségének és a következő nemzedékeknek tudtára. Az indítékok között a hűség, a szeretet, Isten dicsőségének hangsúlyozása, valamely jótéteményért való hálaadás, ünnepi alkalmak, emlékezések mellett és mindezekon túl nem lehet figyelmen kívül hagyni azt az egyszerű személyes indítékot, amivel az adakozó önmagát mutatta meg közösségének. Áldozat volt ez is, ugyanakkor példaadás egyszerre, a jelennek szóló és a jövőnek küldött üzenet, amely a liturgikus tárgyakra került feliratok formájában megfogalmazott szavak és az adományokban megmutatkozó tettek összhangjáról, egységéről tanúskodik.

⁷⁰ A paleográfiai jellemzőkre vonatkozóan lásd: JAKÓ 1987. 199–201.

RÖVIDÍTÉSEK

AP	= Acta Papensia
MEÉ	= Magyar Egyháztörténeti Évkönyv
VMMK	= A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei

IRODALOM

- BORBÁS– LICHTNECKERT 1996 = BORBÁS László – LICHTNECKERT András: Alsóörs egyházai és iskolái a XVIII–XX. században. = LICHTNECKERT András (szerk.): Alsóörs története. Veszprém, 1996. 671–714.
- CSÁSZÁR 1999 = CSÁSZÁR Attila: A balatonarácsi református egyház. = LICHTNECKERT András (szerk.): Balatonfüred és Balatonarács története. Veszprém, 1999. 611–618.
- DÁNYI 1997 = DÁNYI László: A Székesfehérvári Református Egyházközség története. Székesfehérvár, é. n. [1997.]
- GERECSEI– KÖBLÖS– KRÁNITZ 2012 = GERICSEI Zsolt – KÖBLÖS József – KRÁNITZ Zsolt: A Tatai Református Egyházmegye lelkészi adattára 1554–2012. = AP 12 (2012) 1–4. sz. 135–546.
- GERVERS-MOLNÁR 1983 = GERVERS-MOLNÁR Veronika: Ipolyi Arnold hímzésgyűjteménye az Esztergomi Keresztény Múzeumban. Bp., 1983.
- HUDI 2007 = HUDI József (szerk.): Litér község története. Litér, 2007.
- JAKÓ 1987 = JAKÓ Zsigmond: A latin írás története. Bp. 1987.
- KISARI PAP 2004 = KISARI Sándorné PAP KOVÁCS Magda: Csór község története. Csór, 2004.
- KISS 1881 = KISS Áron: A XVI. században tartott magyar református zsinatok végzései. Budapest, 1881.
- KÖBLÖS 2006 = KÖBLÖS József (szerk.): A Pápai Református Kollégium diákjai. 1585–1861. A kollégium fennállásának 475. évében. Pápa, 2006. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai, Forrásközlések, 9.)
- KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009 = KÖBLÖS József – KRÁNITZ Zsolt (szerk.): A Dunántúli Református Egyházkerület prédikátorai és rektorai I. 1526–1760. PÁPA 2009. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai, Forrásközlések, 10.)
- MIKLÓS 1999 = MIKLÓS Ferenc: A balatonfüredi református egyház. = LICHTNECKER András (szerk.): Balatonfüred és Balatonarács története. Veszprém, 1999. 603–610.
- NAGY 1857–1868 = NAGY Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal. I–XIII. Pest, 1857–1868.
- NÉMETH 2011 = NÉMETH Gyula: Emlékezetnek kövei. Az Iszkaszentgyörgyi református egyházközség és a református elemi népiskola története. Iszkaszentgyörgy, 2011.
- PAIS–NAGY 1989 = PAIS Sándor–NAGY KOLOZSVÁRI István: Göcseji kálvinisták. Becsövölgye, 1989.
- PÁLYI 2012 = PÁLYI Zsófia Kata: A Pályi család prédikatori öröksége. Egy református lelkészcsalád nemzedékeinek története. Pápa, 2012.
- PATAKY 1985 = PATAKY László: A győri református egyház története. Győr, 1985.

- S. LACKOVITS 1996 = S. LACKOVITS Emőke: A dunántúli reformátusok liturgikus textíliái a XVI–XIX. században. = MEÉ 2. 1996. 163–190.
- S. LACKOVITS 1997 = S. LACKOVITS Emőke: Népelet, néphagyomány, népi műveltség. = LICHTNECKERT András szerk.: Csopek története. Veszprém, 1997. 461–596.
- S. LACKOVITS 1999 = LACKOVITS Emőke: Református templomok és gyülekezeti élet a Tatai Egyházmegyében. = KÖRMENDI Géza (szerk.): Paraszti élet a Duna két partján IV. Tata, 1999. 117–136.
- S. LACKOVITS 2005 = LACKOVITS Emőke: Török hatások a bakonyi és a Balaton-felvidéki református liturgikus textileken, valamint a paraszti hímzéseken. = Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 13. Kolozsvár, 2005. 253–271.
- S. LACKOVITS 2007 = S. LACKOVITS Emőke: Litér néprajza. = HUDI József (szerk.): Litér község története. Litér, 2007. 620–725.
- S. LACKOVITS 2012 = S. LACKOVITS Emőke: „Az Úrnak irgalmát örökké éneklek...” Református vallási néprajzi tanulmányok. Veszprém, 2012.
- S. LACKOVITS 2002. = S. LACKOVITS Emőke: Köveskál. Bp. é. n. [2002.] (Száz magyar falu könyvesháza)
- THURY 1995 = THURY Etele: A zánkai ev. ref. egyház rövid története. Reprint. Zánka, 1995.
- TÍMÁR 1993 = TÍMÁR Ágnes: Szülőfalum egyháztörténete. Naszály, 1993.
- TÓTH 1927 = TÓTH Endre: A pápai református egyházmegye története. Pápa, 1927.
- TÓTH 1999 = TÓTH Krisztina: A gyermelyi református egyház története. Bp., 1999.
- UZSOKI 1988 = UZSOKI András: Kenesei Péter tihanyi kapitány és címeres ezüstkelyhe. VMMK 18/1987. Veszprém, 1988. 365–395.
- VERESS D. 1992 = VERESS D: Csaba: A három Pécsely története. Veszprém, 1992.
- VERESS D. 1994. = VERESS D: Csaba: Tótvázsony múltja és jelene. Veszprém, 1994.
- VERESS D. 1998 = VERESS D. Csaba: Szentkirályszabadja évszázadai. Szentkirályszabadja, 1998.

SUMMARY

EMŐKE S. LACKOVITS
“Presented on the devotion to the Honour of God...”
Donations and bestowers in the reformed communities in Transdanubia
between the 17th and 19th centuries

From the very beginnings, a tradition formed in the Hungarian Reformed Church, on the basis of which the members of the parishes contributed to the functioning and growth of the church not only with their tax but also with voluntary donations (money, foundations, pieces of their property) as well. This social practice was important because the reformed church was not donated by big landlord patrons.

Ethnographer S. Lackovits Emőke presents the donation habits of the reformed community in Transdanubia using the special literature, the rich archival material and the subsisting liturgical objects. These presents advocated the glory of God and expressed loyalty towards the church. In many cases, they helped the functioning and the pastoral activity of the church but also provided possibilities to talented young people to study at secondary schools and divinity colleges and later work for the church.

The names of bestowers are either known or unknown. Individuals, parish churches, religious societies helped the church with their donations as well.

The study shows the forms and practice of donation in details: sums, properties, pieces of church equipment, the renovation work of church buildings and also their modernization (e.g. electrification), voluntary manual jobs by the congregation. The liturgical objects from the 17th century (communication cups, cans for wine, plates, textiles) reflect puritan view concerning their material and adornment. The church museum in Pápa stores as many as 1.000 liturgical textiles (tablecloth, shawl) from the 17th-20th centuries.

Due to these partly noble, partly pheasant or civil bestowers, the reformed communities survived through centuries and kept their identity in spite of the secularization and the anti-clerical policy of the communist regime.

Nánási-kehely és augsburgi kehely (Köveskál)